

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на Стоян Димитров Стоянов на тема „Българо-полски политически отношения (1945 – 1989 г.)”

за присъждане на образователната и научна степен „доктор” в научна област: 2.

Хуманитарни науки, професионално направление: 2.2. История и археология, Научна специалност История на България (Съвременна българска история) с научен ръководител доц. д-р Румяна Маринова-Христиди

от проф. д-р Искра Василева Баева от Историческия факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“)

1. Данни за дисертанта

Стоян Стоянов е роден на 30 май 1991 г. в Пещера. През 2014 г. той е завършил специалност „Философия“ във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ с диплома за бакалавър, след което през 2017 г. се е дипломирал като магистър по международни отношения в Катедрата по политология на Философския факултет на СУ „Св. Климент Охридски”. Освен това Стоян Стоянов е специализирал политически науки във Варшавския университет. Владее полски и английски език.

2. Данни за докторантурата

На 1 февруари 2019 г. Стоян Стоянов е зачислен като редовен докторант в докторската програма „История на България – съвременна българска история” към катедрата по История на България в Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски” с научен ръководител доц. д-р Румяна Маринова-Христиди. След като е полагал изискваните по закон изпити по специалността и по английски език и след обсъждане на дисертацията му в катедрата по История на България докторантът Стоян Стоянов е отчислен с право на защита на 18 януари 2022 г.

По време на докторантските си години Стоян Стоянов е реализирал участия в научни форуми, както и публикации в научни издания, надлежно посочени в изготвените от докторанта справки.

От посочените данни става ясно, че на практика дисертацията за присъждане на научната степен „доктор” е първата му голяма историческа разработка. Базовата образователна подготовка винаги има значение, но въпросът е дали философско-

политологичното му образование е пречка или предимство за неговото историческо изследване.

При реализирането на докторантската процедура не са допуснати нарушения на законовите изисквания.

3. Обща характеристика на дисертационния труд

Темата на дисертацията на Стоян Стоянов е обширна, тъй като обхваща период от четири десетилетия и половина (1945-1989 г.), период, характеризиращ т.нар. социалистическа епоха в историята на Източна Европа, когато в региона се налага държавният социализъм от съветски тип. Конкретното историческо съдържание на дисертацията е посветено на политическите отношения между България и Полша, две страни с особена роля в създадения от Съветския съюз Източен блок. България е в центъра на балканския подрегион на Блока, а Полша е водещата в централноевропейския. Темата е важна за историческата интерпретация на българската история в контекста на историята на Източния блок и на изтоноевропейския социализъм.

За своята дисертация Стоян Стоянов е избрал класическата структура: Увод, Въведение, четири глави, Заключение и Библиография. Общият обем на дисертационния труд е 333 стандартни машинописни страници, към които трябва да се добави и Приложението, съдържащо 16 снимки от различни събития в двустранните българо-полски отношения, публикувани във в. „Отечествен фронт” от 1958 до 1989 г.

Изворова основа на дисертацията са на първо място архивните документи от основните архивохранилища по темата в България. Това са: ЦДА, от който са използвани 16 описа, Архивът на МВнР, от който са използвани 8 описа, Архивът на Комисията по досиетата (КРДОПБГДСРСБНА), от който са използвани 6 описа. Второ място в изворовата основа заемат 18 сборника с публикувани документи, 15 тома спомени и дневници. Използвано е и течението на в. „Отечествен фронт”, макар и в непоследователни години, както и едногодишно течение на Полския информационен бюлетин. Не е много ясно защо отделно са посочени един справочник и една публицистична книга. При оценката за изворовата база на дисертацията трябва да се има предвид и това, че докторатът Стоян Стоянов имаше лошия късмет неговата докторантура да попадне във време, когато заради епидемията основните архивохранилища бяха трудно

достъпни или изобщо недостъпни.

В раздела за използваната научна литература докторантът е представил 89 позиции на български и 38 на латиница. Признавам, че бях изненадана от подхода научната литература на латиница да бъде разделена на две части: първо са изброени изданията на полски език, а после тези на английски, независимо че някои от англоезичните са от полски автори.

В **Увода** е описана темата на дисертацията, но липсва ясно формулиране на нейната цел. Вместо това присъства следното обяснение: *„Контактите между двете държави в този период са интензивни и тяхното проследяване в политически аспект е основната цел на тази дисертация”* (с. 4), както и това, че *„За периода след Втората световна война няма монография описваща отношенията между двете страни през Студената война”* (с. 6). Независимо от липсата на конкретна формулировка на целта, тези два текста и заглавието на дисертацията показват достатъчно ясно каква е била тя.

Въведението предлага общ паралелен поглед върху развитието на България и Полша до следвоенния период, но в историческия разказ на моменти липсват обяснения за събитията. Като пример ще посоча вярната декларация, че Варшавското въстание от август 1944 г. е обявено главно по политически причини, но не е обяснено какви са те, само че моментът не е подходящ (с. 29). Същевременно по-нататък в текста на първа глава е представено пътуването на полския премиер в изгнание Станислав Миколайчик за Москва за среща със Сталин (всъщност Чърчил го взема със себе си, без да предупреди Сталин) в края на юли и началото на август (с. 47). Именно за да подсили позициите на премиера Миколайчик в Москва делегатът на Лондонското правителство за страната Тадеуш Бур-Коморовски дава заповед за начало на въстанието в неподходящо време.

В **първата глава** „Българо-полски политически отношения в първите години след Втората световна война (1945-1956 г.)” е проследено обществено-политическото развитие на двете страни в първия следвоенен период. Това е направено както и във „Въведението” паралелно и обобщително. Тази глава е структурирана в четири параграфа, които следват общото развитие на Източна Европа в първото следвоенно десетилетие: „народната демокрация”, сталинизацията и началото на десталинизацията, като е обособен и един тематичен параграф, посветен на 20-годишния двустранен Договор за дружба, сътрудничество и взаимопомощ. И в тази глава разказът е поделен между представянето

на общото историческо развитие и съсредоточаването върху отделни по-важни моменти. Този подход е разбираем по темата за двустранните политически отношения, но на моменти води до някои неточности, които се дължат главно на използваната предимно обобщителна литература. Тя винаги създава опасност да се пропуснат някои събития или те да останат без обяснение.

В период това се отнася за полския референдум от 30 юни 1946 г. (с. 57), който няма нищо общо с нашия референдум за отмяната на монархията и обявяването на република, защото Полша не сменя формата на държавно управление, а с референдума полските комунисти се опитват да избегнат обещаните в Потсдам избори, тъй като се страхуват, че може да ги загубят. Струва ми се, че по-прецизно можеше да се представят и причините за скъсването на дипломатическите отношения между България и САЩ (с. 70) – не защото американците толкова са се загрижили за Трайчо Костов, а защото техният пръв дипломат Доналд Рийд Хийт е обвинен в шпионаж и е обявен за „персона нон грата“.

Към **втората глава** „Българо-полски политически отношения в периода 1957-1970 г.” докторантът е подходил проблемно-хронологично, като е обособил в отделни параграфи три проблема: македонският въпрос, новият Договор за дружба, сътрудничество и взаимопомощ и реакцията на двете страни към „Прахката пролет” от 1968 г.. Другите параграфи са подчинени на хронологичния принцип. В хронологичния отрязък на тази глава са попаднали две от периодично разтърсващите полското общество обществени кризи: първата е студентското недоволство през март 1968 г., наречен неслучайно „Полски март”, а втората е работническият бунт в крайбрежния Гданск, довел до отстраняването на партийния лидер Владислав Гомулка. В тази глава са представени по-ясно разликите в политическата система на Полша и България, но като че ли Стоян Стоянов е изпуснал добрата възможност да обясни споменатото мимоходом явление „независими кандидати” (с. 112), което липсва в България, и по този начин да изтъкне полската специфика. Добре е проследена еволюцията на полското отношение към важния за България македонски въпрос и защо поляците не подкрепят българската гледна точка. Същото може да се каже и за стриктното проследяване на посещението на полската делегация в София през април 1967 г., при което е обсъден и подписан новият Договор за дружба сътрудничество и взаимопомощ между двете страни.

И във втора глава, както и в първата, основното внимание на докторанта е обърнато

към обществено-политическите кризи в Полша. Това е напълно обосновано, като се има предвид, че най-голямата разлика в социалистическото развитие на Полша и България са повтарящите се кризи в Полша срещу относителната стабилност на режима в България. Въпреки че и в този параграф изложението на ставащото в България и Полша е последователно-паралелно, полските събития са проследени изцяло според полската гледна точка, като положителен елемент е поставянето на полската криза в рамките на развиващата се по същото време политическа реформа, наречена „Пражка пролет“. Главата завършва така, както и започва – с преглед на двустранните отношения през призмата на взаимните посещения, срещи и разговори.

Третата глава „Развитие на българо-полските политически отношения през 70-те години“ следва хронологичната линия, като започва със стачната вълна в Полша, преодоляна след като властите се отказват да следват плановете си за икономически реформи, които обаче имат висока цена за работниците. Така е поставено началото на повтарящия се механизъм в сблъсъка власт – работници: работнически бунтове при повишаване на цените, след което властите отстъпват и икономическите ползи не се реализират. Този извод е направен и в дисертацията (с. 191), макар че Стоян Стоянов не достига до следващата тенденция: работниците решават, че икономическите реформи не са необходимост, а се дължат само на злата воля на властите. Така се задълбочава разделението на обществото между ние (народа) и те (властите). Българо-полските отношения са проследени отново в същия ключ както в предходните две глави – с център полските събития и българските реакции към тях.

Четвъртата глава, която е и последна, „Българо-полски политически отношения през 80-те години“ представя политическото развитие в последното десетилетие от съществуването на Източния блок. Тя отново е с център събитията в Полската народна република, където се оформят предпоставките за общата криза на социализма и неговия крах в Източна Европа. В главата вече е изоставен подходът за паралелно представяне на събитията в двете страни, който е заменен от съсредоточаване върху полските проблеми и българските реакции към тях. Съвсем обосновано най-голямо място е отделено на поредния работнически бунт, благодарение на който този път се създава трайната алтернатива на социалистическата политическа система в лицето на НПС „Солидарност“. Но и българските финансово-икономически и политически дилеми не са пренебрегнати.

Тази глава е разработена предимно на основата на съвременната полска историческа литература, което създава донякъде едностранна картина, която отговаря само на вижданията на политическите сили, осъществили смяната на системата. Във връзка с това добра възможност за сравнение на гледната точка на дейците и привържениците на „Солидарност” с тази на управляващата ПОРП би могла да осигури монографията на Бойко Младенов, която докторантът познава, защото я е включил в прегледа на историографията в увода. Това би било полезно, защото е известно, че за да се направи качествен анализ на едно събитие е добре то да се представя от различни гледни точки. Добре са проследени българските реакции на раждането на „Солидарност”, което още веднъж показва водещата роля на Полша в политическото развитие, докато българското партийно и държавно ръководство действа по-скоро рефлекторно. Изложението приключва с началото на промените в България.

Заключението повтаря основните елементи от съдържанието на четирите глави на дисертацията за полско-българските политически отношения, които спорадично са допълнени и от икономическите и културните връзки.

Като цяло **дисертацията** отговаря на стандартите за придобиване на научни степени, възприети от СУ „Св. Климент Охридски“. Написана е на четивен стил, има защитими граници и подходяща вътрешна структура. Стоян Стоянов демонстрира познания за този значителен период от историята на Полша и България, в който двете страни стават съюзници, макар и не по своя свободна воля, а в резултат на големите геополитически сътресения след Втората световна война.

4. Оценка на получените научни резултати:

Дисертацията на Стоян Стоянов обхваща цяла епоха –на социализма в Източна Европа, която съвпада и със Студената война. Това предполага и обосновава обзорния характер на дисертационния труд. Подробно са представени всички полски кризи и българските реакции към тях. Разбираемо е, че е отделено по-малко внимание на същинските политически отношения между двете страни като съюзници в двете основни организации на Източния блок – Съветът за икономическа взаимопомощ и Организацията на Варшавския договор. Това е така, тъй като между тях няма големи противоречия, като изключим детайлите при подписването на двата 20-годишни договора и икономическите

отношения в края на периода.

Оценката ми за документалната основа на дисертацията е, че тя, макар да би могла да се подобри, отговаря на условията, в които попаднаха докторантските години на Стоян Стоянов. Първата пречка беше невъзможността да се ползват част от дипломатическите документи от Архива на Министерството на външните работи на Република България заради забавения процес на разсекретяване на документите (за периодите 1963-1968 и 1984-1988 г.). Втората пречка беше по-глобална, тъй като беше предизвикана от епидемията Ковид 19, която за дълъг период затвори читалните на основните архиви. Използваната научна литература е в значителната степен обобщаваща, което отговаря и на големия хронологичен обхват на дисертацията: цялата епоха на социализма в Източна Европа.

Дисертацията на Стоян Стоянов представлява първото цялостно изследване на българо-полските отношения в българската историопис. Несъмнено отделни събития, най-вече полските обществено-политически и икономически кризи, са разглеждани в конкретни или монографични изследвания, които докторантът познава, ползва и коректно посочва в научния апарат. Собственият му научен принос виждам в стремежа да обобщи тези постижения на българската и полската историография и да ги представи като цялостна история на двустранните политически отношения.

Структурата на дисертацията, опряна на хронологичния принцип, е естествена и приемлива. Тя е добре и защитена, а Стоян Стоянов показва и умение да съчетава хронологичния принцип с проблемния подход.

5. Оценка на публикациите по дисертацията и участието в научни форуми:

За годините на своята докторантура Стоян Стоянов е участвал в научния живот както на Историческия факултет на СУ, където е докторант, така и на ВТУ, където е завършил бакалавърското си обучение. В резултат от участието му в две научни конференции от 2020 и 2021 г. той е подготвил две публикации, които обаче още не са излезли от печат. Едната от тях е съкратен вариант на написаното в дисертацията за обществените кризи в Полша за годините от 1956 до 1989 г., а втората представя неразработен в дисертацията проблем за историческата съдба на полската столица Варшава, почти напълно разрушена в края на Втората световна война и възстановена в

освободена Полша. Другите три публикации накратко представят важни моменти от дисертацията – ролята на НПС „Солидарност” за съдбата на социализма, македонският въпрос и сътрудничеството между службите за сигурност в българо-полските отношения. Тези публикации дават възможност на Стоян Стоянов да представи пред научната общност резултатите от своето изследване.

6. Оценка на автореферата:

Авторефератът е обзорен, в него Стоян Стоянов съвсем накратко и скромно е формулирал целта на своята работа (*„да проследи развитието на политическите отношения между двете страни в периода 1945-1989 г., като бъдат отразени срещите между техните управляващи”*), обекта, предмета и методологията на дисертацията. Тъй като тази информация липсва в увода на дисертацията, тук ще ѝ отделя място. Като задачи на дисертацията са определени: да се обособят хронологичните етапи в отношенията между двете държави, да се проследи българската реакция на полските кризи и да се покажат разликите между двете страни в опитите им да изградят социалистическо общество. Тези задачи са реализирани в дисертацията.

Във втората част на автореферата е отразено коректно съдържанието на дисертацията и изводите, формулирани са приносите и е добавен списък на публикациите по дисертацията на Стоян Стоянов.

7. Критични бележки и препоръки

Въпреки общата ми положителна оценка за дисертацията на Стоян Стоянов, в нея могат да се открият неточности и неясноти. Ще представя някои от тях, като започна с по-общите. Според мен, в текста преобладава описателността за сметка на аналитичността. Прави впечатление, че Стоян Стоянов описва двустранните отношения главно през призмата на междупартийните връзки, дори и когато става дума за отношения между държавни органи и институции. Често се среща и несъгласуваност между отделните части на изречението, както и печатни грешки, които в някои случаи имат и смислов характер.

Конкретните ми забележки са немалко, макар че в повечето случаи да дребни. Първо искам да се спра на неправилното изписване на полските имена: деецът на полската съпротива е Леополд Окулицки, а не Окулинcki, Полша е разделена на воеводства, а не на

войводства, Гжибовски е изписан като Гжъбовски, Кажимеж Барчиковски – като Казимеж Барциковски, а Тейхма като Тейчма, харцерите като карцери, Зджислав като Здислав. Пак в сферата на езиковите бележки ще поставя и използването на термина „доноси на тайните служби” за докладите и сведенията на ДС за различни събития (докато смисълът на думата донос е различен). Като дребни неточности бих посочила това, че „Нове дроги” е списание, идеологически орган на ПОРП, а не вестник, социалистът Едвард Осубка-Моравски става премиер не в Правителството на националното единство през юни 1945 г., а оглавява още ПКНО (Полски комитет на национално освобождение) почти година по-рано, двустранният договор е подписан на 6 април 1967 г., а не на 6 август с.г., Лудвик Свобода не е „отвлечен в Москва” на 22 август 1968 г. както става с ръководството на ЧКП, а остава в Прага и по-късно заминава за Москва, като по този начин легитимира преговорите като официално международни, а не като съветски диктат, каквито са по същество. Струва ми се, че не би трябвало да се прави връзка между американския конфликт с Иран през 1979 г. и началото на съветската намеса в Афганистан в края на същата година, тъй като двете събития имат съвсем различен генезис.

Имам и някои забележки по същество. Струва ми се например пресилено да се каже, че по време на военното положение не се провежда последователна политика за стопански и политически реформи, след като именно тогава за пръв път се осъществява успешна реформа в ценообразуването (1982, 1984, 1986 г.) и започва създаването на обществени структури за контрол на властите, което позволява в Полша да се заговори за „консултативна демокрация”. Струва ми се, че когато в дисертацията са представени бурните събития на 1981 г. наред с първия конгрес на НПС „Солидарност” би трябвало да се анализира и IX извънреден конгрес на ПОРП, тъй като тогава за пръв път в Източния блок е въведена мандатността за ръководните длъжности и е отхвърлен принципът на „демократичен централизъм”. По отношение на полската Кръгла маса (отново първа в Източния блок) в текста не стават ясни конкретните решения за провеждането на плуралистичните избори, които дават основание те да се нарекат полусвободни.

Всички тези забележки не променят общата ми оценка, тъй като те се дължат на твърде големия времеви обхват и на представянето на многобройните събития в полската история от периода на социализма.

8. Заключение

В заключение потвърждавам, че законната уредба по процедурата за защитата на дисертацията е спазена, самият научен труд отговаря на стандартите за придобиване на научни степени, регламентирани в Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в Република България и нямам съмнения относно неговата оригиналност.

Направеният анализ на съдържанието и научните качества на представения за публична защита дисертационен труд ми дават основание, независимо от направените забележки да подкрепя присъждането на образователната и научна степен „Доктор“ на Стоян Димитров Стоянов и да предложи на останалите членове на уважаемото научно жури също да гласуват положително.

2 май 2022 г., София

проф. д-р Искра Баева